

Musayeva Nodira Nizomovna

Pedagogika fanlari doktori

Kudratov Zarif Furkat o'g'li

Osiyo xalqaro universiteti ijtimoiy fanlar va texnika

Fakulteti Pedagogika mutaxassisligi bo'yicha

MM-4 P-24 magistri

Annotatsiya: *Mazkur maqolada islom ta'limotida ta'lim-tarbiya masalalarining ifodalanishi, tasavvufiy olimlar fikri, ta'lim-tarbiyada diniy masalalar mavzusi yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *islom, din, jahon, taraqqiyot, ma'naviyat, madaniyat, ta'lim, tarbiya*

Islom dini necha-necha asrlar mobaynida odamlarni, bani bashariyatini ulug' maqsadlar yo'ida birlashtirishga, hamjihat bo'lishga, tinchlik-totuvlikni mustahkamlashga, axloqiy va ma'rifiy kamolotga, halollik va poklikka, iymon va e'tiqodga mehnatsevarlik va vatanparvarlikka, ezgulik va saxovatga, bag'ri-kenglik va mehroqibatliklik, ezgulik maqsadlari yo'lida qonun- qoidaga berishga, o'zaro nizolar, qonli to'qnashuvlarga, milliy, irqiy, diniy kamsitilishlarga yo'l qo'ymaslikka, umumiy uyimiz-kurrai zaminda do'st-birodarlar, ahil hamkor bo'ib yashashga, umuminsoniy madaniyat, ma'naviyat va ma'rifat boyliklaridan, jahon sivilizatsiyasi yutuqlaridan o'zaro bahramand bo'lishga da'vat etib kelmoqda. Islom dinining umumbashariy qadriyat, ilohiy, ilmiy-dunyoviy taiimot sifatida barhayotligini ta'minlab kelayotgan asosiy manbalari Qur'oni Karim va Hadisi Shariflardir. Qur'oni Karim bilan tanishar ekanmiz, «Ilm» so'zi asosidagi «alima» (bilmoq) fei negiziga tayangan kalimalar turli hollarda 750 marta takrorlanganligi ilmiy tadqiqotlarda qayd etilgan bo'lib, bu o'zak faqat «Alloh», «Rabb» (Parvardigor ma'nosida), «boimoq» va «gapirmoq» kabi eng ko'p ishlatilgan o'zak-so'zlardan keyin beshinchi o'rinda turar ekan Rasullohga nozil bo'lgan 5 oyat hozirgi Qur'oni Karim matni 96- surasi («Alaq»)ning birinchi oyatlari bo'ib, shunday boshlanadi: «Iqra' bi-ismi robbikal-lazi xalaq!» («Yaratgan rabbing nomi bilan o'qi!»).

Oradan bir oyat o'tib yana «o'qi!» so'zi qaytariladi: «Iqra' va robbikal akram, allazi allama bil qalam. Allama-l-insona ma lam ya'lam» («O'qi! Sening o'ta karamli parvardigoring qalam vositasi bilan ta'lim berdi Insonga u bilmagan narsalarni o'rgatdi»). Ilmga qiziqtirish borasida Alloh Qur'onda shunday deydi: «Aytgin, ilmlilar bilan ilmsizlar teng bo'lsa oladilarmi albatta bu haqda faqat aqlli kishilargina eslaydilar: («Zumar» surasi, 9-oyat). Boshqa bir oyatda ilmi kishilar Allohning huzurida boshqalardan ko'ra yuqori darajada turishlari ochiq-oydin aytilgan: «Alloh taolo sizlardan imon keltirganlarni va ilmi bo'lganlarning darajasini ko'taradi» («Mujodala» surasi, 11-oyat). Alloh O'zining yagonaligiga ham ilmi kishilarni guvoh qilgan: «Alloh

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

albatta uning o'zi yagona iloh, undan boshqa ibodatga sazovor zot yo'qligiga shohidlik beradi. Aksincha, Qur'on ilmsizlarni tanqid qiladi: «Shunday qilib Alloh ilmsizlarning qalbini berkitib qo'byadi». («Rum» surasi, 59-oyat). Qur'on ilmning chegarasi yo'q ekanligini ham bayon qilib o'tgan: «Har bir ilmlining ustidan undan ham ilmiyroq bor» («Yusuf» surasi, 76-oyat). Bu oyatdan maqsad shuki, olimlar o'z ilmlari bilan mag'rurlanib, O'z ustida ishlashni tark 50 etmasinlar, doimo ulami ham birov tanqid qilib qolishiga o'zlarini tayyorlab tursinlar, demakdir. Qur'on musulmonlarni barcha narsaning haqiqatini bilish uchun doimo ilm payida bo'lishga chaqiradi «Ey, parvardigor, mening ilmimni ziyod qilgin deb ayt» (qabul qilmaslikni buyuradi: «Ular aytdilar, jannatga kim yahudiy yoki nasroniy bo'lsa kiradi. Bu ulaming orzusi xolos. Sen, agar gaplaringiz to'g'ri bo'lsa, dalil va hujjat keltiringlar, deb aytgin») («Baqara» surasi, 111-oyat). Bir narsaga dalil va hujjat bo'lmasa, ishonib bo'lmaydi. Boshqalarga taqlid qilib, shirk e'tiqodida bo'lganlarni Alloh so'roq qiladi: «Kim Alloh bilan qo'shib boshqa ilohga dalil va hujjatsiz ibodat qilgan bo'lsa, uning hisob-kitobi Allohning huzurida bo'ladi. Albatta kofirlar najot topmaydilar» («Mo'minun» surasi, 117-oyat). Ilm doimo mavhum narsani deb aytishdan qaytaradi. Gumonni rost deyish to'g'ri emas. Bir masala to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligini bilish uchun uning hujjati, kuchiga qaraladi, agar hujjati kuchli bo'lsa, masala haqiqat, hujjat kuchli bo'lmasa, masala gumon.

Mana shu ilmiy farqlash Qur'on ta'limotlariga ham to'g'ri keladi. Qur'on haqiqiy - ilmiy narsalarga suyanishga, gumon va xayollardan uzoqda bo'lishga buyurgan va gumonga ergashganlarning holi yomon bo'lishini aytib o'tadi: «Balki zolimlar ilmsiz ravishda havoyi-nafslariga ergashadilar» («Rum» surasi, 29-oyat). Alloh musulmonlarga ilmiy asosda ish olib borishni ko'rsatib, shunday deydi: «O'zing bilmagan narsaga ergashma. Albatta, ko'z, quloq va qalb barcha narsadan so'raladi» («Isro» surasi, 36-oyat). Oyatning ma'nosi shuki, o'zing aniq bilmasang, senga aytiladigan turli-tuman narsalarga ergashma. Chunki inson qiyomat kunida qulog'i eshitgan, ko'zi ko'rgan, qalbi jo qilgan barcha narsalar haqidagi so'roqlarga javob berishi kerak. Biz eslab o'tgan oyatlarning barchasi ishning asosi aniq, sobit, ilmiy ravishda bo'lishi zamrligini, gumon va turli fikrlar boimasligini anglatadi. Ilm ko'r-ko'rona taqliddan qaytarishda Qur'on bilan muvofiqdir. Qur'onda bir fikmi ota-bobomiz qilgan deb, o'zlari aql ishlatmay yurganlar tanqid qilingan: «Agar ularga Alloh tushirgan narsaga va payg'ambarga yaqin kelinglar, deyilsa, ular ota-bobolarimizdan qolgan narsa bizga kifoya qiladi, deydilar. Ota-bobolari hech narsani bilmagan va to'g'ri yo'lda yurmagan bo'lsalar, unda nirna bo'ladi» («Moida» surasi, 104-oyat). Boshqa bir oyatda shunday deyilgan: «Agar ularga Alloh tushirgan narsaga ergashinglar deyilsa, ular, yo'q biz otabobolarimizdan ko'rganimizni qilamiz, deydilar. Ota-bobolari hech narsani bilmagan bo'lsalar va to'g'ri yo'lda yurmagan bo'lsalar, unda nima bo'ladi. Kofirlar xuddi bir qo'y podasiga o'xshaydilarki, ular cho'ponning qichqirig'ini eshitadilar-u, ma'nosiga tushunmaydilar. Ular kar va ko'rdirlar, aqlarini ishlatmaydilar» («Baqara» surasi, 170-171-oyatlar). Qur'onning shu oyatlaridan ko'rinib turibdiki, aql ishlatmay, o'zi ishonch hosil qilmay —

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

ko'r-ko'rona taqlid qilish kofirlarning ishi ekan. Har bir inson Islomni bilib, unga ishonch hosil qilmaguncha, ko'rko'rona taqlid qilgani bilan mo'min bo'la olmaydi. Qur'on xalqlami boshliqlar va yo'lboshchilarga ko'r-ko'rona taqlid qilishdan ehtiyotlanishga chaqiradi. Qur'onda talqin qinishicha, yo'lboshchilar ham va unga ergashganlar ham noto'g'ri yo'lda bo'lsalar — qiyomat kunida teng azob chekadilar. Buning ma'nosi shuki, bu dunyoda yo'lboshchilik qilganlar, qiyomat kunida o'ziga ergashganlardan qochar ekan. Ikki guruh ham azobga duchor bo'lib oralaridagi aloqa uzilar ekan.

Qur'on ota-bobolarga, boshliqlarga va yo'lboshchilarga ko'rko'rona taqlid qilishdan qaytarish bilan birga, faqat bir taraflama fikrlashdan ham qaytardi va biror narsa qilmoqchi bo'lsa o'sha narsaning yaxshisini tanlab olishga chaqiradi: «Ular (musulmonlar) gapni eshitganlaridan so'ng, eng yaxshisiga ergashadilar. Shunday kishilarni Alloh to'g'ri yo'lga boshlaganlar va ular aql egalaridirlar» 51 («Zumar» surasi, 18-oyat). Mana shu oyatda Alloh musulmonlarni barcha gaplarni eshitib, tushunib, so'ngra yaxshisiga ergashishga buyuradi. Alloh shunday qilganlarni ilohiy hidoyatga erishganlar va o'tkir aql egalari, deb ataydi. Aslida ilm degani ishlarni aql yordamida bajarishga aytiladi. Aql esa, uchragan narsani tushunib olish qobiliyatidir. Qur'on barcha ishlarda aqlni ishlatishga chaqiradi, aqlni ishlatmaganlarni qattiq tanqid qiladi. Qur'onda aqlga taalluqli so'zlar 50 marta ishlatilgan. Aql egalarining so'zi esa 10 martadan ko'proq ishlatilgan. Shuning o'zi ham Qur'on aqlga katta e'tibor berganini dalilidir. Qur'on aqlning ulkan ne'mat ekanligini bayon qiladi: «Albatta bu narsalarda aqlli kishilar uchun belgilar bor» («Ra'd» surasi, 4-oyat). «Biz oyatlarni aqlli kishilar uchun bayon qilib qo'ydik. Aqlni ishlatmaydilar» («Baqara» surasi, 76-oyat) va hokazo. Boshqa oyatlarda esa, aqlni ishlatmaganlarni ayblaydi: «Allohning huzurida eng yomon jonotlar kar-soqov, aqlni ishlatmaydiganlaridir» («Anfol» surasi, 22-oyat). «Sen ularning ko'plari eshitadilar va aql ishlatadilar, deb hisoblaysanmi. Ular xuddi hayvonlarga o'xshaydilar, balki hayvonlardan ham battardurlar» («Furqon» surasi, 34-oyat). Boshqa bir oyatda aqlni ishlatmaslik oxirat azobiga sabab bo'lganligini eslatadi: «Ular (do'zaxilar) agar eshitganimizda va aql ishlatganimizda do'zaxilardan boimas edik, deyishadi» («Mulk» surasi 10-oyat).

Mana shu narsalarning barchasi Islomdan aql va aqliy tarbiyaning naqadar ulkan baholanishini ko'rsatadi. Yuqoridagilarga xulosa qilib aytganda, islom ta'limoti mujassamlashgan Qur'oni Karimdagi «Biz odam bolalarini azizmukarram qildik, ularga halol-pok narsalardan rizqu-ro'z berdik va ularni o'zimiz yaratgan juda ko'p jonotlardan afzal-ustun qilib qo'ydik»; «Ey mo'minlar, sizlarga rizq qilib berganimiz-pokiza narsalardan yenglar», «Bandalarimga aytingki, ular eng go'zal so'zlardan so'zlashsinlar», «Odamlarni aldab fitnaga solish o'ldirishdan yomonroqdir», «Alloh zulm qiluvchilarni sevmaydi», «Parvardigoringiz... ota-onaga yaxshilik qilishlaringizni amr etdi...» kabi muhim g'oyalar; shuningdek, Hadisi Sharifdagi «Ilm egallang! Ilm-sahroda do'st, hayot yo'llarida tayanch, yolg'izlik damlarida - yo'ldosh, baxtiyor

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

daqiqalarda - rahbar, qaygʻuli onlarda - madadkor, odamlar orasida - zebu ziynat, dushmanlarga qarshi kurashda - quoldir»; «Ilm olish har bir musulim va musulima uchun farzdir»; «Beshikdan to qabrga kirgunlaringizcha ilm izlangiz», «Yoshlikda olingan ilm toshga oʻyilgan naqsh kabidir»; «Yolgʻon soʻzlama», «Oʻzinga ravo koʻrganni boshqalarga ham ravo koʻr», «Yenglar, ichinglar, sadaqa qilinglar, ammo isrofgarchiikka oʻtmanglar», «Axmoqdan uzoqlashing», «Nonni eʼzozlanglar»; deb zikr etilgan hikmatlar komil insonni tarbiyalashda muhim manbadir. Taʼkidlash joizki, Muso al-Xorazmiy, Imom Ismoil al-Buxoriy, Imom at-Termiziy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yassaviy, Ahmad Yugnakiy, Shayx Najmiddinov Kubro, Sulaymon Boqirgʻoniy, Abduxoliq Gʻijduvoni, Bahovuddin Naqshband, Mahmud Zamaxshariy, Mirzo Ulugʻbek, Alisher Navoiy, Davoni, Voiz Koshifiy va ulardan keyin ijod qilgan boshqa mutafakkirlar islom taʼlimotini, Qurʼoni Karimni, paygʻambarimizning aytgan soʻzlari, diniy va axloqiy yoʻl-yoʻriqlari, hikmatlaridan iborat manba-Hadisi Shariflami yaxshi bilganlar, ularning taʼsirida ijod etib, kelgusi avlodlar uchun benazir meros qoldirganlar. Aslini olganda esa, mutafakkirlarimizning tabiiy-ilmiy, ijtimoiy-falsafiy va taʼlim-tarbiyaga oid qarashlarining asosi, shuningdek, asarlarining mazmunmohiyati va gʻoyasi ham Qurʼoni Karim va Hadisi Sharif taʼlimotiga asoslanadi.

Chunki biz nazarda tutayotgan davrdan boshlab savod oʻrgatish Qurʼoni Karim va Hadisi Shariflardagi pand-nasihatlarni oʻrganish va ulardagi koʻrsatmalarni oʻzlashtirish bilan olib borilgan. Shunga koʻra, Qurʼoni Karim va Hadisi Shariflardagi pand-nasihatlar ham olimlar, 52 ham adiblar ijodiga kuchli taʼsir etgan va islom taʼlimoti allomalarimiz asarlarida ilmiy talqin etiladi.

Bularda ilgari surilgan gʻoyalar yosh avlodning ham aqliy, ham axloqiy jihatdan kamol topishiga, pedagogik fikr taraqqiyoti tarixida katta ahamiyatga ega boʻldi. Shunday qilib, biz islom taʼlimotida, taʼlim-tarbiya masalalarining tutgan oʻrnini tahlil etar ekanmiz, bu davr maʼnaviy-maʼrifiy tafakkurining xarakterli tomoni shundaki, maʼnaviyat, maʼrifat, odob-axloq sohasidagi tasavvur, fikr, bilimlar islom diniy aqidalari va taʼlimotlarini ham bilimning, ilmiy tasavvumning bir koʻrinishi sifatida oʻz ichiga singdirib yubordi. Dunyoviy ilmlar va diniy ilohiy tasavvurlar bir butun holda qabul etilib, inson ilmiy tushunchalari asosida talqin etilib, ular jahonga mashhur qomusiy mutaffakkirlarimiz asarlarida keng oʻrin egalladi..

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Asqar Zunnunov. Xalq pedagogikasida aqliy tarbiya. // Xalq taʼlimi, 1994-yil 3-4-sonlari.
2. Asqar Zunnunov. Oʻrta Osiyoda pedagogik fikr taraqqiyotidan lavhalar.-T.: «Fan». 1996.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC
SOLUTIONS

3. Abdulla Avloniy. Tanlangan asarlar. - T.: «Ma'naviyat», 1998. 14. Amir Temur. Zafar yoii. — T.: «Hyp», 1992.
4. «Avesto», Tarixiy — adabiy yodgorlik. Asqar Mahkam tarjimasi. - T.: «Sharq», 2001.
5. Aziz Qayumov. Qadimiyat obidalari. — T.: G'afiir G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1972.
6. Turdiev, B. (2024). THE PRIORITY OF HUMAN INTERESTS IN UZBEKISTAN'S IDEOSPHERIC DEVELOPMENT. Теоретические аспекты становления педагогических наук, 3(15), 120-123.
7. Sobirovich, T. B. (2024). The National Idea as a Driving Force behind Ideospheric Transformation in Uzbekistan: Exploring its Implications and Impact. Asian Journal of Applied Science and Technology (AJAST), 8(3), 170-176.
8. Sobirovich, T. B. (2024). Renewal of Societal Ideosphere: An Analytical Study of Medieval Philosophical Thought. Philosophy, 8(3), 12-18.
9. Sobirovich, T. B. (2020). The development of democratic society and spiritual renewal in the views of Eastern and Western thinkers. International journal of advanced research and review, 5(10), 60-65.
10. Turdiev, B. S. (2024). Balancing national and universal perspectives: the dialectical dynamics in society's ideosphere. Asian Journal of Basic Science & Research, 6(3), 59-65.
11. Sobirovich, T. B. (2024). The Dynamics of Ancient Thought: How Philosophies Shaped Changing Societal Ideospheres. Dynamics, 8(3), 19-24.
12. Turdiev, B. (2024). BUILDING A FUTURE: THE ROLE OF CULTURE IN NEW UZBEKISTAN'S IDEOSPHERE. Академические исследования в современной науке, 3(31), 171-176.
13. Sobirovich, T. B. (2024). Exploring the Ideosphere: A Comprehensive Examination of Eastern Philosophical Perspectives and Their Societal Reflections.
14. Sobirovich, T. B. (2024). Socio-Philosophical Analysis Of Society's Ideosphere. Indonesian Journal of Social Development, 2(1).

